

MARTI D'ARDENYA, CIUTADA I HOME DE CIENCIA

*Parlament del Sr. A. Quintana i Martí, Secretari de la Comissió
organitzadora del Centenari*

Excellentíssims Senyors Alcaldes de Tarragona i Altafulla,
Sr. President de l'Ateneu,
Srs. Delegats,
Senyores i Senyors:

Era a primers d'octubre de 1923, quan jo estudiava encara l'últim any de batxillerat a l'Institut de la nostra ciutat. La lliçó de Química que, dia per altre, es donava en una de les aules del primer pis d'aquell antic cenobi, versava aquell dia sobre la composició de l'aire atmosfèric, i el que aleshores n'era digne Professor, el Dr. Josep ESTALELLA, ens explicà amb la senzillesa i elegància d'ell característiques, la descoberta de l'oxigen per SCHEELE en 1771, la demostració de l'aire com a compost—que enderrocava, per sempre més, l'antiga concepció aristotèlica dels quatre elements—per CAVENDISH pocs anys més tard, i el seu anàlisi quantitatiu per LAVOISIER l'any 1777, que determinava els percentatges respectius d'oxigen i nitrogen que entren en la seva composició.

Ací acaben quasi bé tots els professors i catedràtics que fan aquesta relació històrica. No obstant, el Dr. ESTALELLA, prosseguí, encara, en mig de l'admiració de tots quants en aquells moments l'escoltàvem; continuà la seva explicació, i, a manera de parèntesi, ens féu notar el fet transcendentalíssim, que havia existit un català, fill del veí poble d'Altafulla, anomenat MARTÍ, que rebellant-se contra les xifres indicades pel qui fou més tard considerat Pare de la Química moderna, i contra l'opinió de personalitats científiques d'universal prestigi, féu sentir i prevaler la seva veu en el concert mundial del renaixement de les ciències. Indicà, com a fruit d'unes tan llargues com pacients observacions, uns altres percentatges per als esmentats gasos que componen l'atmosfera amb una exactitud i una precisió tals, que malgrat dels anys transcorreguts i de les evolucions de

la ciència, són respectats avui encara, afinats tan sols paral·lelament als perfeccionaments dels aparells i mètodes de mesura. És llàstima—afegia—que quasi cap autor—àdhuc els qui més obligació hi tindrien per afinitat de raça—en faci el més petit esment, i que la seva memòria resti en el sublim record dels segles passats.

Efectivament, nosaltres, en cap obra elemental de química moderna, sabérem trobar aquesta indicació; no obstant, durant vuit anys que han transcorregut des d'aquella data, portàvem abrigat en el nostre esperit el desig de conèixer més detalls d'aquest geni tan preclar, que en tant alt lloc sabé posar el nom de Catalunya i, molt especialment, el de Tarragona, dins de la cultura universal.

Els nostres quefers, i tal vegada una petita dosi de negligència, no ens permeteren mai d'anar a la recerca d'aquelles dades, que, per altra banda, degut a la manca d'una millor i més concreta orientació, no ens sentíem capaços per a trobar.

Un dia, però, finalment ens decidírem: el mes d'octubre prop-vingent farà tot just un any, que exposàrem les nostres intencions en una conversa particular al ja esmentat Dr. ESTALELLA, juntament amb el Sr. Joan RAS, i d'ells rebérem les primeres orientacions. Començàrem ben aviat a trobar detalls biogràfics, documents autògrafs i manuscrits interessantíssims, quasi tots ells inèdits, dels quals sorgia majestuosament, com d'una informe massa, la personalitat d'Antoni DE MARTÍ: ens semblava haver descobert un nou món per a les ciències pàtries, i cada vegada més ens sorprenia en gran manera, la manca d'un estudi detallat, o, si més no, d'altres de dispersos, sobre la tasca del gran savi.

Associàrem idees, i en fixar-nos en què en l'any que venia de 1932 s'esqueia el centenari de la mort d'un fill tan il·lustre de Tarragona, veiérem en aquesta casual circumstància un moment oportú—tal vegada el més indicat—per a donar a conèixer aquest valor intel·lectual, portant a terme un petit estudi dels seus treballs i un intent de compilació de les seves investigacions.

Férem gestions, regiràrem llibres i documents, i en poc temps assolírem una documentació tan nombrosa com interessant, que ben aviat captivà l'atenció i l'interès de tots els qui la coneixien. Encoratjaren les nostres gestions, les falagueres paraules de bons amics, entre els quals ens plau recordar d'una manera particular el Dr. Enric MOLES, aquí present, catedràtic a la Universitat de Madrid, i entusiasta continuador de l'obra química de MARTÍ; el Dr. Casimir BRUGUÉS, professor de la Facultat de Farmàcia de Barcelona, a qui sentim en aquests moments no poder testimoniar el nostre reconeixement per la valuosa col·laboració que ens ha

prestat durant els nostres treballs, per no haver-li estat possible d'assistir personalment a aquest acte; el Dr. FONT I QUER, Director del Museu de Ciències Naturals de Barcelona, també present, altre admirador de la tasca botànica d'En MARTÍ; i el Dr. FONTSERÉ, director del Servei Metereològic de Catalunya, sense oblidar al Dr. TORROJA, qui, com a Secretari de l'Acadèmia de Ciències de Barcelona, tant està fent per a la nostra obra, ni tampoc l'Exm. Sr. Joaquim DE CASTELLARNAU, venerable apòstol de la ciència pàtria, qui, impossibilitat per l'avançada edat, ens prega que fem constar la seva fervent adhesió als actes d'avui i el comptem amb el seu esperit entre nosaltres.

Tots aquests encoratjaments que tant ens plau de recordar, juntament amb els ànims que adquiríem en veure recompensats els nostres treballs i sacrificis d'una manera tan abundosa, ens impediren ja de deixar perdre el més petit detall de tot el que estés relacionat amb En MARTÍ; i prosseguirem, prosseguim i prosseguirem, encara, les nostres recerques, fins a esgotar aquest manantial de la ciència nostrada, que cristallitzarà, d'ací a poc temps, en un volum que serà publicat sota els auspicis de l'Acadèmia de Ciències i amb l'apoi del Govern de la Generalitat.

I ací estem avui, si bé mancats, encara, d'alguns detalls complementaris en les nostres investigacions, disposats a donar-vos a conèixer en breus paraules, tota la vida d'un gran geni, posada de relleu en els resultats dels nostres escorcolls en Arxius i Biblioteques, fruit d'hores i jornades de pacient recerca, i de nits transcorregudes sobre la taula de treball voltats de llibres, papers i manuscrits seculars, convençuts, però, de què la transcendència de l'acte que avui estem celebrant està molt per damunt de la modesta i insignificant col·laboració que en el present cas podem aportar-hi.

Perdoneu-me, però, si abans de començar a desglosar el tema que m'ha estat imposat, i avançant-me a les autoritzades paraules dels Drs. FONT I QUER, ESTALELLA i MOLES, he fet algunes divagacions retrospectives a les quals em creia obligat, i permeteu-me que ara, creient complir un deure no ja sols de cortesia, sinó de justícia ben manifesta, recordi aquella lliçó de Química de l'any 1923, de què al començament us parlava, i que en contemplar el fruit transcendentalíssim d'una llavor tan insignificant, faci ofrena al nostre bon amic i distingit Professor Dr. Josep ESTALELLA que sapigué sembrar-la, de quantes immerescudes felicitacions i enhorabones he rebut per l'obra que he vingut realitzant.

A l'incertada indicació d'ell, i als encoratjaments d'altres professors i amics ja esmentats, quasi tots ells aquí presents, es deu la realització d'aquest estudi biogràfic. Nosaltres ens limitem a reservar-nos, amb cert or-

gull, l'aportació d'una modesta però fervent col·laboració, que amplia avui la lliçó que fa nou anys ens fou explicada.

* * *

A mitjans del segle XVII residia al lloc d'Ardenya, una tan distingida com modesta família de pura nissaga catalana, en la que s'havien reunit les circumstàncies d'una tan rànica noblesa com ben merescuda reputació. Ciutadans honrats de Barcelona, i altres ascendents directes amb Privilegi i Gràcia de Noblesa de Catalunya, oriunds tots ells de la parròquia de Tamarit, constituïen els il·lustres avant-passats d'aquesta família, en la que la tradició i el respecte eren les normes que inspiraven tots els seus actes.

Una casa antiga, de façana daurada pel sol català de l'època medieval, perduda entre les vastíssimes extensions—que conreades de cànem constituïen la riquesa del país—, era la residència dels Martí, els quals en emigrar després d'aquest lloc, per anar a viure al veí poble d'Altafulla i més tard a la nostra ciutat, conservaren, i conserven avui encara amb cert orgull, el qualificatiu d'ARDENYA, on veieren la llum primera alguns de llurs més il·lustres avant-passats.

Ben aviat s'uní aquesta família amb una altra de no menys gloriosa història, amb l'enllaç del seu fill i hereu Antoni DE MARTÍ GATELL amb la seva cosina Maria FRANQUÉS GATELL, filla d'un dels principals comerciants de les contrades; el jove matrimoni vingué a viure a Tarragona, al carrer de Santa Agna, núm. 12, i si bé passava amb molta freqüència algunes curtes temporades a la seva casa d'Altafulla, coneguda avui encara per l'"Hospital", la casualitat féu que en una d'elles, el dia 14 de juny de 1750, vingüés al món el primer fill de l'esmentat matrimoni, que estava cridat a ésser, més tard, una gran figura dins el món de les ciències, i una eterna i universal perpetuació del nom de la família.

Pere Anton Ramon DE MARTÍ FRANQUÉS—tal com fou batejat dos dies més tard en les fonts baptismals de la parroquial església de Sant Martí Bisbe, d'Altafulla—fou pujat durant els seus primers anys amb les normes més estrictes d'una ortodòxia depurada i un refinament dignes de la família a què pertanyia. No li mancaren mestres particulars a casa seva, ni, més tard, mitjans per a traslladar-se a la Universitat de Cervera a estudiar filosofia i altres ensenyances que en aquell temps s'hi donaven.

Ben aviat es desvetllà en el jove MARTÍ el seu esperit científic excepcional, àvid de saber i d'investigació: els llibres publicats en la llengua castellana no acabaven de satisfer ja les necessitats i l'interès del futur geni de la naturalesa: i a la recerca d'un esperit d'universalitat que no tenia encara, veiem com seguidament s'esforça a estudiar el francès, l'anglès,

l'alemany i l'italià, sense deixar en lloc secundari les dues llengües clàssiques, grec i llatí, que tant havien de servir-li per a assimilar-se les obres d'universal prestigi, fruit de cultures gegantines, que si bé anihilades aparentment, resten avui encara perpetuades en els seus monuments literaris.

Als trenta anys d'edat, MARTÍ es casà amb Isabel MORA, de Valls, emparentada també amb elements destacats de la noblesa catalana; fruit d'aquest matrimoni foren quatre fills, dels quals, Francesc, l'hereu, es destacà per la valuosa ajuda que prestà als treballs del seu pare, durant els anys en què la seva salut era delicada.

Antoni DE MARTÍ fou el forjador de la seva pròpia intel·ligència; l'estímul que continuadament li oferia l'obra mestra de la Natura amb les seves grans incògnites, constituí durant la seva vida el nord on convergien tots els seus treballs. La manca de documents, però, ens impedeix de

seguir els seus passos durant els primers anys de la seva joventut, en què exercitant un alpinisme intel·lectual poques vegades igualat, i amb un autodidactisme i una força de voluntat que admirem, anà formant-se aquell cervell d'un geni tan preclar, que, més tard, havia de consagrar-lo a la immortalitat. Quan els llibres, els manuscrits i els documents ens parlen de MARTÍ

Altafulla. Abril 4ta de 1782.

Pare, y mate ^{meu}: esta es pena que v^m se vea desca cuidar per una cotilla de p^{re}medada pena la Baleta, que tal vegada v^m tindrà temps pena poder se la portar. Per lo D^{na} Sblon he sabut, que lo dimans no pogué ferse encara la p^{re}sentació pea causa de trobarse in di^{sp}erat Corbera, y que p^{ro}mptament se faria; peix Joan Plana no se ha mogut, no obstant que luego sabe que se volia p^{re}sentar lo benefici a M^{ra} Miras, qui al anar a Tarragona parà a dinar a Altafulla en Casa Joan Camps, e immediatament corrogue la veu pena tota la vila fuedo p^{re}cept a Deu que a

MARTÍ FRANQUÉS, en la seva correspondència privada emprava el català. Heus ací reproduïda una lletra adreçada al seu pare

d'Ardenya, ens el presenten ja com a un home format, d'un criteri concret, d'una sana intelligència i d'un esperit investigador de primera categoria.

MARTÍ es donà compte del desvetllar de la ciència, i el seu criteri s'imposà en aquest renaixement mundial del segle XVIII, principalment en la Química i la Botànica, en les que s'havia especialitzat, amb ràpids progressos.

No som nosaltres els designats per a parlar-vos extensament de la tasca detallada—per demés interessant—que portà a terme en aquests sentits; sí, però, farem constar l'existència a casa seva, com a elements de treball, a més d'un valuós laboratori de física on quedaven sotmeses les lleis de la naturalesa a la voluntat del gran savi, d'un exemplar museu botànic i mineralògic, que paral·lelament amb l'existent a la tan antiga com acreditada Apotecaria del Don, al carrer Major de la nostra ciutat—una de les millors de l'Espanya vuitcentista—constituïen una valuosa col·lecció d'Història Natural, al voltant de la qual es congregaven, en amigable tertúlia, els aimants de la ciència i de la cultura, per a discutir els més acalorats problemes i les més recents descobertes, que avui ens semblarien ridícules divagacions. Era MARTÍ el portant-veu indispensable en totes elles, i es deu a la seva valuosa aportació personal una gran part de l'esforç intel·lectual que la creació de l'esmentat museu representava. Ell era el més genuí i típic representant de la ciència a Tarragona.

La seva privilegiada posició de noble de Catalunya i ric hisendat li permetia d'alternar amb la societat més distingida d'aquell temps, i així comptem a la nostra ciutat, entre les seves nombroses amistats, els Canals, el Marquès de Tamarit, els canonges González de Posada, Torres Amat i Foguet, el savi P. Strauch, l'enginyer, i governador més tard, Joan Smith, l'Arquebisbe Armañà, els Castellarnau, Cadenes, Satorras, i molts altres que podríem seguir esmentant, quasi tots ells asidus concurrents de l'esmentada Apotecaria, tan clàssica en les pàgines de la història local tarragonina.

Regia, aleshores, el destí espiritual de Tarragona, el preclar Arquebisbe Agustí ARMAÑÀ, a qui tan reconeguts hem de restar per l'impuls que sabé donar amb la seva iniciativa, quan no amb l'apoi material, al progrés de la cultura i de la indústria. MARTÍ, com hem dit abans, era amic seu, i per tant col·laborador assidu de la seva obra. D'aquesta amistat i de l'ajuda valuosa del canonge magistral Torres Amat, en nasqué en 1787 la Societat Econòmica d'Amics del País de Tarragona, que tant es distingí en el foment de la indústria, fàbriques de teixits, conreus agrícoles i tot quant significués progrés i benefici per als habitants de l'antiga Tarraco, que si bé fou imperial en els annals de la història, estava sotmesa en el segle XVIII

a l'oblid i retràs més absoluts, com a conseqüència de la decadent evolució dels passats segles.

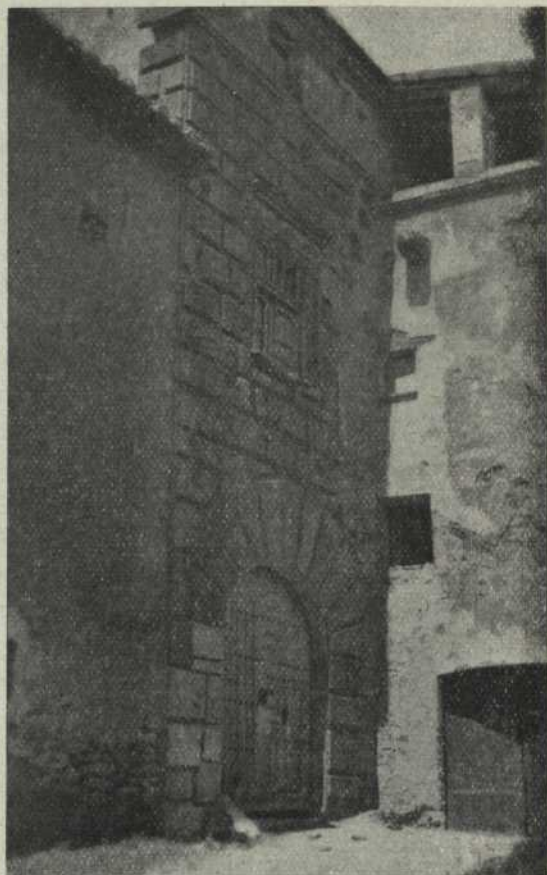
L'Acadèmia d'Arts de Tarragona, continuada avui, encara, amb les classes de dibuix que sosté l'Exm. Ajuntament, fou una altra de les obres en les que collaborà d'una manera activa el ciutadà ANTON DE MARTÍ.

Això a la nostra ciutat.

Desitjós, però, de nous horitzons més amples, en els que devia trobar unes relacions científiques que ací no podia aconseguir, procurà el seu ingrés a les Acadèmies de Ciències i de Medicina de Barcelona, on comptava ja amb algunes amistats, i en elles desenvolupà la seva més important tasca científica amb la presentació de cinc Memòries, en les que reunia el fruit de llargues investigacions, i cristallitzava idees ben concretes, forjades en el transcurs dels seus treballs.

Dissortadament per a la ciència, la tasca acadèmica de MARTÍ fou tan breu com intensa i profitosa; si bé les circumstàncies anormals per les quals travessava el país l'impediren de prosseguir alguns estudis ja iniciats, no deixà, però, d'ésser considerat, durant el reste de la seva vida, com un dels acadèmics més il·lustres.

Quedava ofegat, encara, el *savi català*—com era conegut a l'estranger— amb l'aire enrarit per la seva pròpia respiració, i desitjant ampliar els seus coneixements científics, resolgué de viatjar per diverses nacions europees,

Casa L'Hospital, d'Altavulla, d'on és fill Anton MARTÍ

ço que féu durant l'any 1800, visitant les principals Acadèmies, Universitats i Instituts de París, Londres, La Haia, Amsterdam, Brusselles i altres capitals d'importància, on era ja conegut i admirat pels seus treballs, i on fou rebut, per tant, amb la màxima simpatia i s'hi guanyà l'amistat i l'estima dels savis més destacats del seu temps, que en diverses ocasions el visitaren a Tarragona, i amb els que sostingué, més tard, interessant correspondència.

MARTÍ respectava als grans mestres, respecte que no li privava pas de dubtar de les seves paraules i passar pel sedàs de la seva depurada crítica i control, tots els seus experiments i totes les seves observacions.

Disposant d'una tan nombrosa com escollida biblioteca, estava contínuament en contacte amb els genis de la ciència universal i li eren d'una gran utilitat les revistes científiques estrangeres que periòdicamet rebia, i el posaven al corrent dels progressos de la cultura i dels avenços del segle.

El seu laboratori—sempre al servei incondicional de la ciència—oferia l'aspecte d'un lloc de treball intens: sotmès tot al més absolut desordre, s'hi podien contemplar tota mena d'aparells de física i de química, que la seva excepcional posició de "savi ric"—com ens diu el Sr. CASTELLARNAU—, li havia permès adquirir a les principals cases constructores.

Enemic de tota vanitat i ostentació innecessàries, no es preocupà mai de la boniquesa de les coses, i veiem que per a ell tan sagrades eren les plantes conreades en artístiques torretes, com les que vegetaven en algun test mig trencat, en un pot de conserves o en una taça de cafè. Caixons de tota mena, pedres de les més diverses procedències i infinitat de plantes, des de les minúscules trèmules fins al gegantí cereus, adornaven en harmoniós desordre la terrassa veïna a les seves habitacions, en les que nó mancaven termòmetres, baròmetres i altres aparells de mesura, per a les seves observacions metereològiques.

En mig d'aquest bell desordre, MARTÍ era feliç. Ell era l'home d'una meticulositat extrema en els seus treballs; per tant, els seus estudis i observacions eren d'una tal precisió, que difícilment podien donar lloc a posteriors dubtes i desfavorables comentaris.

Ciudadà exemplar i fervent admirador de la seva pàtria, no volgué abandonar-la en els dies d'angoixa i de tragèdia de l'any 1811, com feren molts dels seus habitants, sinó que preferí defensar-la en els seus carrers i places amb exposició de la seva vida i de la de dos dels seus fills, que aleshores servien d'oficials a l'exèrcit de la milícia urbana. Ferit en una cuixa, pogué pensament refugiar-se a la Catedral on fou fet presoner; alliberat pocs dies més tard, tot seguit es preocupà d'anar a casa seva, on l'espectacle que se li esperava després del sequeig, era verament desolador; no obstant, res no l'impressionà en tan gran manera com l'estat lamentable del seu labora-

tori i altres elements de treball. Trencats els testos i cremats els papers i anotacions diverses, quan no desordenats per complet, veié destruït en poques hores el treball pacient fruit d'algunes dècades de constants observacions i, per tant, privat ell i la ciència del seu temps, de les valuoses conclusions que dels mateixos podien deduir-se.

L'ortodòxia exagerada de la família dels MARTÍ, portava al gran savi naturalista a una vertadera lluita intel·lectual, que l'obligava a procurar, en tot moment, d'evitar tot el que significués una posició oposada—per ben fonamentada que estés—a les normes que la religió li imposava: i així veiem com deixa de donar compte públicament dels seus experiments sobre la generació espontània de les plantes, teoria combatuda aleshores amb la mateixa energia amb què ho fou més tard el darwinisme, i que motivà després del seu traspàs la destrucció quasi total dels seus escrits i de part de la seva valuosa biblioteca, per un dels seus escrupolosos successors.

Una, però, de les hipòtesis que més el preocupà, fou sobre els sis dies de la creació, en la que, fonamentant-se en les deduccions lògiques dels seus estudis i experiments, es permetia interpretar que aquells no eren dies naturals, sinó grans èpoques geològiques creadores, en el transcurs de les quals, d'una manera lenta i progressiva, s'havia format l'obra de la Natura que ell tant admirava. Tan preocupat estava, i tanta por tenia d'apartar-se de les normes més estrictes que la religió l'imposava, que féu expofés un viatge a Barcelona per a exposar a un canonge amic seu—i que, pel que es veu, li era mereixedor de tota la seva confiança—la tan atrevida concepció; la resposta fou que podia, amb tota tranquil·litat d'esperit, donar a conèixer la seva hipòtesi, ja que teòlegs del relleu de Sant Agustí i Sant Tomàs s'havien permès també d'interpretar en semblants sentits—si bé mancats d'arguments científics en què recolzar—les paraules del Gènesi a què ell feia referència. El caràcter modest i excessivament desconfiat en les seves pròpies produccions, portaren a MARTÍ a comunicar-ho a un oficial de l'exèrcit invasor que per aquells anys estava a Tarragona. Marxà aquest oficial a França; trenta anys més tard, era donat a conèixer aquest treball d'Anton DE MARTÍ com a propi, pel naturalista de París Sr. FERUSSAC, al qual portà un renom i una popularitat universal que en realitat no li pertanyien.

Es deuen a MARTÍ molts altres treballs, alguns dels quals, dissortadament, han desaparegut o només se n'han conservat vestigis. La seva modestia excessiva i el seu caràcter reservat el portaren a privar, àdhuc als seus més íntims amics, de gaudir dels seus treballs de laboratori, al qual difícilment permetia l'entrada; arribà a assegurar que si algun d'ells, aprofitant qualsevol oportunitat, donava a conèixer algun dels seus treballs, fa-

rien cap al foc, seguidament, tots els manuscrits i anotacions que sobre ells posseïa.

Si d'En MARTÍ fem desaparèixer aquesta excessiva escrupolositat que s'acosta, algunes vegades, a l'exageració, trobaríem en ell l'home perfecte, adornat d'unes tan belles com exemplars qualitats morals i intellectuals, que li feien obrir la seva porta a tots quants necessitats acudien a la generositat del seu cor segurs de la seva protecció.

Cal tenir en compte, però, un detall desconegut, fins ara, de la vida del savi naturalista. MARTÍ fou un gran comerciant; a més de l'administració perfecta de les seves pròpies hisendes, tenia participació en importants fàbriques de teixits a Valls, a Barcelona i a Màlaga; es dedicà, també en gran escala, a l'exportació a Amèrica de fruites del país, per a la qual cosa nolitejava vaixells sencers, que, de retorn, aprofitava per a augmentar la seva valuosa collecció botànica amb l'aportació de nous exemplars de plantes exòtiques interessants, que alguns amics seus de l'Havana li enviaven.

Si per damunt de la tasca que els esmentats negocis, juntament amb l'administració de les seves nombroses hisendes li reportaven, considerem, encara, el pes dels seus estudis i experiments, fàcilment ens farem càrrec de la força de voluntat que en ell representava, així com l'escaient que en aquest cas resulta l'aplicació d'aquell cèlebre "ars longa vita brevis" tan preconitzat, propi solament de persones que, com MARTÍ d'Ardenya, saberen donar tant de rendiment en benefici de la ciència.

Des dels dies, però, del siti de Tarragona fins a la seva mort, sofrí les conseqüències morals de les convulsions polítiques i de les inquietuds econòmiques del país, que anaren debilitant la seva salut d'una manera progressiva, fins a deixar-la inútil per al treball.

Els dos últims anys de la seva vida, els anà a passar a Barcelona, a casa del seu cosí, el general Joaquim de Martí, on, impossibilitat de continuar les seves investigacions per la pèrdua quasi total de la vista, deia—en les tertúlies que allí s'organitzaven—que meditant, encara estudiava més que quan la seva edat i altres causes físiques i polítiques li ho permetien lliurement.

Tan aviat com sentí esgotar-se els últims grans de sorra del rellotge de la seva existència i esfumar-se amb ells els últims jorns de la seva vida, retornà a Tarragona, on l'esperaven la calor de la llar i els braços dels seus fills i néts, que havien d'ésser els seus darrers companys en l'hora de la mort.

Pocs dies més tard, un atac de feridura posà en greu perill la seva vida, i a un quart de dotze del matí del dia següent, 20 d'agost de 1832, moria el gran savi i geni de la ciència, amb la dolça i riallera espera—segons paraules de Francesc Carbonell—de què anava a ésser transportat, en un obrir

i tancar d'ulls, a la regió de la veritat, on coneixeria en un moment, clarament i sense cap càlcul ni fadiga, tots els arcanys de la natura que tant el preocupaven. Moria MARTÍ, amb el dolor més viu de la família i de tots aquells que l'havien tractat durant els 82 anys d'una vida tan exemplar com ortodoxa.

Tarragona perdé un dels seus fills més il·lustres; però la ciència perdia un dels més infadigables observadors. Veiem, però, com la seva memòria queda perpetuada d'una manera confosa, en els tractats de Química i Botànica estrangers i espanyols, on, en fer esment dels seus treballs, l'anomenen Macarty unes vegades i Demarty altres, desfigurant la vertadera personalitat d'Antoni DE MARTÍ, la influència del qual dins el progrés de les ciències naturals del segle XVIII, queda ben manifesta en el conjunt de les seves Memòries, en la precisió dels seus experiments, i en la vàlua dels seus treballs inèdits.

La gegantina figura del gran savi creix, encara, si considerem en ell, la influència pedagògica que durant la seva vida sabé exercir, molt especialment en l'ànim investigador del jove Marià LA GASCA, qui arribà, més tard, a ésser considerat com a símbol de la botànica espanyola. "Si Aragó es vanta d'haver estat la pàtria de LA GASCA—ens diu Josep Balari—a Catalunya li cap la sort d'haver estat el bressol de la seva ciència."

Aquesta influència científica de MARTÍ durant la seva vida, segueix, encara, després del seu traspàs, i veiem amb orgull, com d'aquell arcaic laboratori i d'aquella clàssica biblioteca, temples del saber, en sorgeix una de les glòries més brillants de les ciències naturals del segle XX, don Joaquim M.ª de CASTELLARNAU, il·lustre descendent de la família del gran savi, que viu encara, i gelós recorda aquell ambient vuitcentista de casa dels seus oncles, on l'ombra mig esfumada del gran naturalista li sabé infondre aquelles aficions que, més tard, tants èxits havien de reportar-li.

Les seves despulles són conservades a la Necròpolis de Tarragona, contra la voluntat del preclar ciutadà "altifoliensi"—com ell mateix amb orgull es qualificava—que deixà ben expressada en el seu testament, la d'ésser enterrat en una de les capelles que, propietat de la família, tenien a les esglésies dels pobles d'Altafulla, Tamarit i Ardenya.

Una llosa senzilla de pedra blava de llisos, amb una inscripció encara més modesta, guarda darrera d'ella les cendres del qui fa un segle sabé revolucionar el món científic, com deia don Josep DE IXART en una de les seves brillants conferències en aquest mateix Ateneu, a últims del segle passat. I veiem com la modèstia que el caracteritzà tota la vida, segueix encara a la seva mort.

Avui contemplem com passen les generacions una darrera l'altra per

davant de la seva tomba, i portant a l'exageració les últimes voluntats del gran aimant de la Natura, apreten el pas sense conèixer-lo, com volent allunyar-se d'aquell lloc on la ciència humana, els honors i les vanaglòries, ren-deixen inequívocament l'últim tribut.

És per aquest motiu que nosaltres, fervents admiradors del qui tant moral com intel·lectualment constituí una gran valor de la nostra pàtria, engendradora d'homes il·lustres, hem volgut retre-li el més sincer dels homenatges en complir-se el centenari de la seva mort; i en passar per la seva tomba ens parem i descobrint-nos davant de les seves despulles, li demanem perdó, per si rebel·lant-nos en contra de la seva gran modèstia i contra la seva voluntat, hem escorcollat els seus escrits, hem intentat desxifrar llurs anotacions tan disperses, hem organitzat aquests actes commemoratius com a desgreuge al silenci de les generacions passades, i realitzant una gesta de justícia ben manifesta hem donat a conèixer els seus treballs.

Era aquest un deure moral que la nostra ciutat tenia contret amb la història de la ciència del segle passat, i en complir-lo avui, ací representada per les digníssimes autoritats, fidels i genuïns portantveus de la voluntat del poble, Tarragona i amb ella Catalunya, en aquests moments gloriosos de reivindicació política i intel·lectual, reclama per a ella i per al seu fill il·lustre ANTONI DE MARTÍ FRANQUÉS, les glòries que li corresponen.